

XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH VA O'ZBEKISTONNING INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI

Barotov Bahromjon Vahob o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi Magistranti

Annotatsiya: O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti shakllanishi, iste'mol talabiga oid yangi muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Ushbu maqolada investitsiya va tashqi iqtisodiy faoliyatning iqtisodiy mazmun-mohiyati, uning barqaror iqtisodiy yuksalishni ta'minlashda muhim omil sifatida ahamiyati va faol investitsiya siyosatini yuritishda davlat boshqaruvi, shuningdek O'zbekiston iqtisodiyotida investitsion jarayonlar to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tashqi savdo, investitsiya, marketing, raqobat, eksport, import, yalpi ichki mahsulot, bozor, tashqi iqtisodiy siyosat, tashqi iqtisodiy faoliyat, xalqaro kompaniya

So'nggi bir necha yil ichida O'zbekiston jadal iqtisodiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi va xalqaro hamjamiyatda biznes va investitsiyalar uchun turli xil to'siqlarini bartaraf etishda ochiqlik, yangilanish va qat'iyatlilik ramzlaridan biri sifatida tobora ko'proq namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston iqtisodiyotiga mulkiy (binolar, inshootlar, dastgohlar va h.k.), insoniy (malaka, insonlar salomatligi) kapitallarni oshirish, shuningdek, mamlakatning innovatsion salohiyatini yuksaltirish uchun investitsiyalar suv va havodek zarur. Investitsiyalar ko'p jihatdan iqtisodiy o'sish va insonlar farovonligini oshirish manbaidir. Bu holatda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning o'rni juda muhim, chunki xorijiy investor qoida tariqasida nafaqat mablag', zamonaviy texnologiyalar, bebaho ishlab chiqarish va tijorat tajribalarni ham olib keladiki, ularning sharofatidan qisqa muddat ichida jahon standartlariga mos va xos raqobatbardosh ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin.

Xususiy xorijiy (jumladan, ichki) investitsiyalarning oqimi nimalarga bog'liqligini ko'radigan bo'lsak, birinchidan, investorlar biznes yuritish sarf-xarajatlariga e'tibor qaratishadi. So'nggi yillarda ushbu sarf-xarajatlarni qisqartirish borasida talay ishlar amalga oshirildi: valuta bozori erkinlashtirildi, naqd pullarni berish uchun ma'muriy to'siqlar olib tashlandi, bank va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasi erkinlashtirilmoqda, biznesni rivojlantirish yo'lidagi ma'muriy to'siqlar bartaraf etilmoqda, soliq islohoti amalga oshirilmoqda. Ikkinchidan, investorlarni ularning mulk huquqi nechog'lik himoyalangani qiziqtiradi. Investor biznesga o'zining pullari, mehnati, tajribasi va o'z innovatsion ishlanmalarini tikadi. Bu holatda u juda ko'plab risklarni o'z zimmasiga oladi. Biznes turli sabablar: talab kutilganidek katta bo'lmagani, bozorda kuchli raqobatchilar yoki investorning mahsulotini siqib chiqaradigan yangi mahsulotlar paydo bo'lgani tufayli ziyonli bo'lib qolishi mumkin. Bunday tijoriy risklar bozor iqtisodiyoti sharoitida tabiiy hol. Ularni ishbilarmonning o'zi, aytaylik, marketing dasturlari yoki ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash orqali boshqarishi kerak. Biroq, tabiiy bozor mexanizmlarining ta'siri tufayli yuzaga kelgan risklardan tashqari, mulk huquqini poymol qilish bilan bog'liq boshqa risklar guruhi ham bor. Ishbilarmonlarda ularni kamaytirish imkoniyati juda past va cheklangan. Shu sababli mulk huquqini

himoya qilish — bu davlatning eng asosiy majburiyatlaridan biri sanaladi. Faqat davlatda bu funksiyani to‘laqonli bajarish uchun qurollar to‘plami bor: bular — qonunchilik, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sud tizimi va boshqalar. Modomiki samarali iqtisodiyotga ega bo‘lishni istar ekan, davlat o‘z qudratiga tayangan holda quyidagilarni amalga oshirishi kerak (shart):

- Barqaror, shaffof, biri boshqasini inkor etmaydigan qonunchilik;
- Mansabdor shaxslarning o‘zboshimchaligi oldini oluvchi, ijroiya hokimiyatini vakillik va sud hokimiyatlari, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari nazoratiga bo‘ysundiruvchi, bo‘lingan hokimiyatlarga ega, ularni tiyib va posangi bo‘lib turuvchi tizim;
- Qonunlarning bajarilishini ta‘minlash va iqtisodiyot sub’yektlari huquqlarini himoya qilishga chog‘langan samarali va mustaqil sud tizimi;
- Biznes yuritish uchun teng va adolatli shart-sharoitlar.

Bozor muhitiga qadam bosar ekan, tadbirkor davlat uning investitsiyalarini himoya qilishiga ishonib, o‘z «fronti orti»dan ko‘ngli to‘q bo‘lishi kerak. Kimdan? Firibgarlardan, banditlardan, nohalol sheriklardan. Eng asosiysi — davlatning o‘z vakillaridan. Chunki ko‘pgina hollarda xususiy mulk huquqini poymol qilayotganlar mansabdorlarning o‘zi bo‘lib chiqmoqda, ular o‘zlarining turli maqsadlari yo‘lida xususiy mulk muhofazasida turishi kerakligini unutib qo‘yishmoqda. Gohida bu maqsadlar juda balandparvoz ohangga ega, ayrim vaqtlarda esa aniq korrupsion xarakter bo‘y ko‘rsatadi. Lekin, mulk huquqi «ezgu maqsadlar» bilan poymol qilingan paytlarda ham bu hol investitsion muhitga ulkan ziyon yetkazadi, mamlakat iqtisodiyotini investorlar uchun jozibasiz qilib qo‘yadi, binobarin, mamlakatni kelajakdan ayiradi.

O‘zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunini samarali ijro etilishi uchun investorlar bilan Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, hokimliklar, xorijdagi diplomatik vakolatxonalar va tijorat banklari rahbarlari o‘rinbosarlaridan iborat bo‘lgan davlat hokimiyat organlari hamkorligining 4 bosqichli mexanizmi muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu mexanizm investorlarning barcha so‘rovlariga tezkor javob qaytarish va qonunda nazarda tutilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishining samaradorligini kerakli tarzda nazorat qilish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banking ko‘magi bilan tuzilgan, Respublikada faoliyat yuritayotgan investorlar bilan bevosita muloqotni ta‘minlaydigan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xorijiy investorlar kengashining rolini ta‘kidlash muhim ahamiyatga ega. Xalqaro hakamlik sudlari institutining rivojlanishi ham faol qo‘llab-quvvatlanmoqda. O‘z navbatida, bu mamlakat investitsiya muhitining muhim va tizim tashkil etuvchi tarkibiy qismi bo‘lgan qonun ustuvorligini hamda davlat va mahalliy investorlar zimmasidagi majburiyatlarning to‘g‘ri bajarilishini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, jahon amaliyoti va tajribasi shuni ko‘rsatadiki, biznesning investitsiya va innovatsion faoliyatiga to‘sqinlik qilayotgan muammolarni endi oddiy vositalar bilan, ya‘ni imtiyozlar berish yoki yangi deklarativ me‘yorlarni nashr etish bilan hal qilishning imkoni yo‘q. Xususiy investitsiyalarni faollashtirish uchun tadbirkorlik faoliyatini erkinlashtirish talab etiladi. Biznes bilan doimiy muloqot, muayyan sektorlarning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladigan to‘siqlarni aniqlash va yengib o‘tish bo‘yicha astoydil ish olib borish kerak. Shu munosabat bilan quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha faol ish olib borilmoqda. Birinchidan, iqtisodiy o‘sishning bir maromdagi yuqori va barqaror sur‘atlarini saqlab qolish uchun mamlakat iqtisodiyotining barqaror va raqobatbardosh, bank tizimi aktivlarining katta qismi xususiy investorlar qo‘lida bo‘lgan modelini shakllantirish zarur. Ikkinchidan, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish va barqaror iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri bo‘lgan infratuzilmaga yo‘naltirilgan investitsiyalarining jadal o‘sishini ta‘minlash maqsadida davlat-xususiy sheriklik va loyihalarni moliyalashtirish vositalarini rivojlantirish orqali investitsiyaviy faoliyatni rag‘batlantirish ham faol tarzda olib borilmoqda. Uchinchidan, raqamlashtirish va davlat xizmatlarini masofaviy taqdim etish orqali investitsiya loyihalarini amalga oshirishda byurokratik to‘siqlar va cheklovlarni to‘liq bartaraf etish uchun investorlar va davlat o‘rtasidagi munosabatlar optimallashtirilmoqda. Shaffoflikni maksimal darajada ta‘minlash va korrupsiyaning oldini olish uchun xorijiy investorlarning murojaatlari va so‘rovlari bilan ishlashni tashkil etish sifati yaxshilanmoqda. To‘rtinchidan, ish kuchi va kapitalning iqtisodiyotning qonuniy sektorlaridan

yashirin iqtisodiyotga oqib ketishiga olib keladigan tranzaksiya xarajatlarining kamayishi kuzatilmoqda. Beshinchidan, kelgusida texnologik yutuqlarga erishish nuqtasiga aylanishi va keyingi 20-30 yil davomida mamlakat ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlanishi uchun zamin yaratishi mumkin bo'lgan O'zbekistonning eng istiqbolli sohalariga yo'naltirilgan investitsiya siyosati strategiyasi ishlab chiqilmoqda. Investitsiya muhiti mamlakatdagi barcha faoliyat sohalariga ta'sir ko'rsatishini inobatga olgan holda, islohotlar ko'lami iqtisodiy, institutsional, ta'lim, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, suv ta'minoti, energetika, transport va boshqa yo'nalishlarni qamrab oldi. Shuningdek, tadbirkorlarni va investitsiya loyihalari tashabbuskorlarini amaliy qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu yo'nalishdagi eng yorqin misol - bu 2020 yilda tuzilgan eksport va investitsiyalarni rivojlantirish masalalari bo'yicha Hukumat komissiyasining faoliyati bo'lib, uning vazifalariga tadbirkorlar va eksportchilar bilan yaqin hamkorlik qilish, pandemiya tufayli yuzaga kelgan cheklovlar bilan bog'liq muammolarni taxlil qilish, shuningdek, har bir tadbirkorlik subyekting muammosini hal qilishda individual yondashuv asosida tezkor va samarali yechimlarni ishlab chiqish va amalga oshirish kiradi. O'tgan yil yakuni bo'yicha Komissiya a'zolarining joylarga chiqqan holda olib borgan faoliyati natijasida 98 mingdan ortiq korxonalar faoliyati manzilli tartibda o'rganildi va natijada 5902 ta korxonalarining 6235 ta muammoli masalalari aniqlandi. Muammolarning har biri tegishli vazirliklar, idoralar, tijorat banklari, mahalliy hokimiyat organlari va Respublikaning xorijdagi diplomatik vakolatxonalari bilan yaqin hamkorlikda hal etildi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 11-iyul kuni investitsiyalar jalb qilishni yanada kengaytirish chora-tadbirlari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Davlatimiz rahbari so'zining avvalida mamlakatimizda Prezident saylovi yuqori saviyada o'tgani, bu xalqimizni ulug' maqsadlar yo'lida yanada birlashtirganini ta'kidladi. Endigi vazifa belgilangan maqsadlarni kechiktirmasdan, avvalgidan-da ko'proq g'ayrat bilan amalga oshirishdir. Bugun jahondagi ziddiyatlar, shafqatsiz raqobat davrida bu oson bo'lmaydi, albatta. Savdo va investitsiyalar, tovar va xizmatlar aylanishida transport-logistika tizimi tobora murakkablashib borayapti.

➤ Mana shunday og'ir vaziyatda, odamlarimizga munosib sharoit yaratish uchun yuz minglab yuqori daromadli ish o'rinlari tashkil etishimiz, dunyo bozorida raqobat qila oladigan mahsulotlarni ko'paytirishimiz zarur. Buning uchun esa yangi-yangi texnologiyalar, zamonaviy ishlab chiqarish quvvatlari, malakali mutaxassislar kerak, – dedi Prezident. Shu bois yig'ilishda tarmoq va hududlardagi investitsiya ko'rsatkichlari, loyihalarning ijrosi va yil yakunigacha bo'lgan ustuvor vazifalar muhokama qilindi. Joriy yilning o'tgan olti oyida tarmoqlarda 3,6 milliard dollarlik investitsiyalar o'zlashtirilgan. Andijon shahri, Buloqboshi, Romitan, G'allaorol, Forish, Karmana, Davlatobod, Chust, Kattaqo'rg'on, Sirdaryo tumanlarining har biriga 50 million dollardan ko'p to'g'ridan-to'g'ri investitsiya kelgan. Buni hisobidan, ushbu tumanlarda jami 50 mingta yangi ish o'rni, qo'shimcha 1 trillion so'm tushum paydo bo'lgan. Lekin ayrim hudud va tarmoqlarda bu ko'rsatkich past, investitsiya muhiti qoniqarsiz. Shunday tuman va shaharlar hokimlari, vazir o'rinbosarlari, davlat korxonalari mutasaddilari lavozimidan ozod qilindi, ayrimlariga hayfsan berildi. Yig'ilishda investitsiya dasturlaridagi 1 ming 500 ta loyihani tezlashtirish va 12 milliard dollardan ziyod xorijiy investitsiyalarni o'zlashtirish bo'yicha qo'shimcha vazifalar belgilandi. Davlatimiz rahbari har bir tarmoq va hududga investitsiyalarni jalb etish hamda loyihalarni amalga oshirish bo'yicha aniq harakatlar algoritmini ko'rsatib berdi. Jumladan, davlat investitsiya dasturi doirasida 11,5 milliard dollarlik 272 ta yirik loyihani muddatidan oldin foydalanishga topshirish bo'yicha "loyihabay" ish tashkil etiladi. Masalan, qurilishni tezlashtirish hisobiga 29 ta, uskunalarni olib kelish va o'rnatishga ko'maklashish orqali 49 ta loyihani oldinroq ishga tushirish mumkin. Buning hisobiga, 700 million dollar investitsiyalarni 2-3 oy oldin o'zlashtirilishiga erishiladi. Bu borada transport vaziri va mamlakatimizning xorijdagi elchilariga ko'rsatmalar berildi. Hududlardagi loyihalarni infratuzilma bilan ta'minlash uchun nazarda tutilgan 1,2 trillion so'mga qo'shimcha yana 100 million dollar yo'naltirilishi aytiladi. Tarmoqlarda 230 ta loyiha doirasida 4,4 milliard dollar, hududlarda 1 ming 200 ta loyiha doirasida 4,6 milliard dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy

investitsiya o'zlashtirish zarur. Bunda loyihalar 3 ta toifaga ajratilib, ular bilan manzilli ishlanadi. Ya'ni, yirik loyihalarga viloyat hokimining investitsiya bo'yicha o'rinbosari, o'rta loyihalarga tuman hokimi, kichik loyihalarga tuman hokimining investitsiya bo'yicha o'rinbosari mas'ul bo'ladi. Bu tizimni samarali yo'lga qo'yish hamda masalalarni joyida hal etish uchun har bir hududga mutasaddilar birlashtirildi.

Yig'ilishda hamkor mamlakatlar bilan investitsiyaviy sheriklik natijalari ham ko'rib chiqildi. So'nggi ikki yilda Saudiya Arabistoni, Fransiya, Vengriya, Singapur, Misr, Germaniya, Xitoy, Italiya, Qatar va boshqa davlatlar bilan bo'lgan oliy darajadagi uchrashuvlarda ko'plab kelishuvlarga erishilgan. Bu borada Vengriya, Pokiston, Tailand, Chexiya va Yaponiya bilan hamkorlikda ijobiy o'zgarishlar borligi, bu davlatlardan investitsiya jalb qilish joriy yilning o'zida 450 million dollarga ko'paygani qayd etildi. Endi xorijiy kelishuvlar doirasidagi investorlar bilan ishlash bo'yicha yangi tizim joriy etilishi belgilandi. Unga ko'ra, Investitsiya va tashqi savdo vazirligida "investitsiya menejeri" lavozimi tashkil etiladi va bevosita vazirga bo'ysunadi. Ular xorijiy investorlar bilan doimiy aloqada bo'lib, zarur masalalarni hal qilib boradi. Shu tizim asosida ishlab, joriy yilning o'zida qo'shimcha 3 milliard dollar investitsiya jalb qilish mumkinligi aytiladi. Aksariyat viloyat, tuman va shaharlarda shakllantirilgan investitsiya loyihalari asl imkoniyatlarga mos emasligi ko'rsatib o'tildi. Xususan, so'nggi ikki oyda sanoati past rivojlangan 60 ta tumanga konsalting kompaniyalari jalb qilinib, 6,5 milliard dollarlik 2 mingdan ziyod istiqbolli loyiha topilgan. Bu – har bir tumanga o'rtacha 110 million dollar investitsiya, yuzlaba ish o'rni, degani. Shundan kelib chiqib, konsalting kompaniyalari bilan birga, barcha tuman va shaharlarda "izlanish – ishlab chiqish – amalga oshirish" tamoyili asosida yangi loyihalarni shakllantirish vazifasi qo'yildi. Ularni xorijiy investorlarga taqdimot qilish uchun yil yakuniga qadar har bir viloyatda hududiy investitsiya forumi o'tkaziladi. Shuningdek, Hukumat komissiyasi tomonidan iqtisodiyotga katta turtki beradigan 97 ta yirik sanoat loyihasi tayyorlangan. Ular orqali 6,7 milliard dollar o'zlashtirilib, 3 milliard dollarlik mahsulot ishlab chiqirish, 27 mingdan ortiq ish o'rni yaratish imkoniyati mavjud. Hukumat komissiyasiga ushbu loyihalarni tezroq ishga tushirish, xorijiy kreditlardan samarali foydalanish bo'yicha topshiriqlar berildi. Yig'ilishda muhokama qilingan masalalar yuzasidan Bosh vazir o'rinbosarlari, vazirlar va hokimlar hisobot berdi.

Xulosa. Loyihaning ilmiy hamda ijmoiy-iqtisodiy asoslari ushbu sohada qilingan tadqiqot natijalaridan ma'lum bo'ldiki, mamlakatimizda qabul qilingan qonunlar ijtimoiy yo'naltirilgan bozor munosabatlarini keng qo'llashga imkon beradigan ko'p ukkladli iqtisodiyotni shakllantirishda aniq ijtimoiy-huquqiy asoslar yaratadi. O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy maydondagi nufuzi va mavqei sezilarli darajada va muntazam oshib bormoqda. Bunda mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasining puxta ishlab chiqilganligi, iqtisodiy islohotlar maqsadi va vazifalari, amalga oshirish yo'llarining aniq va to'g'ri ko'rsatib berilganligi bosh maqsad yo'lidagi yutuq va marralarning salmoqli bo'lishiga imkon yaratdi. Investitsiya loyihalarini amalga oshirish orqali iqtisodiyotda tub o'zgarishlarni amalga oshirish imkonini beradi va bu iqtisodiyotda yangi ish o'rinlarini tashkil etish va rivojlanish garovi bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida yurtimizga zamonaviy texnologiyalar olib kelib, sanoat ishlab chiqarishini yangilash va modernizatsiyalash jarayonlarini olib borishni investitsiya faoliyatisiz tasavvuz etib bo'lmaydi. Investitsiya loyihalarini jalb qilish nafaqat davlat iqtisodiyotini yuksaltiradi, balki aholi turmish darajasini yaxshilashda ham katta samara beradi. Yani maishiy muhtojliklarning katta bo'limi qanoatlantiriladi, ishlab chiqarish kengayadi, yangi mehnat kuchlari shakllanadi, eski va og'ir mehnat turmishidan yangi, yengil va samarali mehnat faoliyatiga o'tiladi. Davlatning kelajakdagi iqtisodiy yuksalish darajasini bugungi jalb qilingan investitsiya loyihalari va investitsion jarayonlar belgilab beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori Toshkent shahri, 2019 yil 29 aprel
2. www.president.uz

3. lex.uz
4. www.miit.uz
5. Tursunova M.R. Xalqaro menejement. O‘quv qo‘llanma. – IQTISODIYOT DUNYOSI, 2022.
Tursunova M.R. Xalqaro menejement. Darslik. – IQTISODIYOT DUNYOSI, 2022.